

KOVÁCS SÁNDOR

MUNKÁCS HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEI III.

(FOLYTATÁS FOLYÓIRATUNK 3. SZÁMÁBÓL)

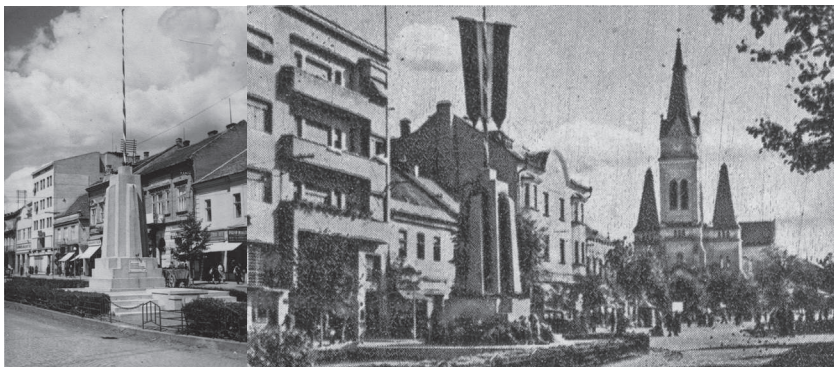
AZ ORSZÁGZÁSZLÓ EMLÉKMŰ

Munkácson, a város szívét képező főtér közepén parkosított sáv fut végig. A székesegyház felőli végén, a mai Szent Márton-lovasszobor helyén korábban egészen más emlékmű állt.

Az I. bécsi döntéssel az anyaországhoz történt visszatérés után Nagykanizsa város a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége által azonnal Országzászlót ajánlott fel Munkácsnak. Az emlékmű talapzata pedig a fentebb említett helyen 1939 őszén nagyrészt el is készült. Úgy gondolták, hogy az Országzászló-emlékművet tavasszal be lehet majd fejezni, és március 15-én, a nemzeti ünnepen és Kárpátalja teljes visszatérésének első évfordulóján felavathatják. Az időjárás, az elhúzódó tél azonban meggátolta a tavaszi munkálatokat. Az avatásra csak 1940. szeptember 15-én kerülhetett sor. A többszörösen tagolt, szép formájú posztamens alsó részének homlokzati oldalára egy táblán a *Magyar Hiszekegy* első sorait vésték: „*Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában.*”

Az *Óslakó* című lap szeptember 22-én részletesen beszámolt az avatási ünnepségről: „*Az országzászlót a munkácsi városházáról levante díszszázad hozta az ünnepség színhelyére, az országzászló Árpád-vezér uti díszes talapzatához, ahol már ezek sereglettek egybe, hogy szívvel és lélekkel ünnepeljék az országzászló felavatását ugyanakkor, amidőn vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója tartotta ünnepélyes bevonulást a felszabadult Erdély fővárosába, Kolozsvárot.*

Az ünnepélyt a leventezenekar nyitotta meg a Himnusz eljátszásával, ami után Nagykanizsa város kiküldöttje, dr. Boda Károly adta át a zászlót gyönyörű, lelkes beszéd kíséretében. Dr. Boda hangsúlyozta, hogy kelet és nyugat Magyarország szíve dobban most össze ezen az ünnepségen, amely örökre élni fog minden résztvevő szívében. Jegyezzük meg, az országzászló

Az Országzászló homlokzati oldalról (Baranyi András gyűjteménye) és hátulnézetben (a szerző gyűjteménye)

a régi, Nagymagyarország szent szimbóluma és oltára, aki elmegy előtte és tiszteleg, az gondoljon mindig arra, hogy egy magyar sem nyugodhat meg addig, míg Magyarország régi nagyságát nem sikerül visszaállítanunk.

Hámbech Rózsa budapesti kiküldött a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nevében üdvözölte Munkács hazafias lakosságát és gyönyörű beszédben hívta fel figyelmüket a most felavatandó országzászló végtelenül nagy, szent jelentőségére.

Bertók Béla ref. püspök a budapesti pozsonyi-uti ref. egyházközség adományát, a másodzászlót adta át nagyhatású és mély érzessel teli beszédje kíséretében Munkács városának.

Ezután az új országzászló egyházi megáldása következett: Sörös János róm. kath. esperes, Bertók Béla ref. püspök és Hegedűs g. kath. lelkész szentelték fel, illetve áldották meg a zászlót meleg szavak kíséretében.

Az egyházi szertartás után dr. Végh Mihály, az Országzászló Nagybizottságának elnöki tagja mondott lelkes és feledhetetlen avató beszédet, amely alatt az országzászlót a talapzat árbocának a csúcsára vonták fel, ahol egy héten keresztül hirdette Erdély boldog visszatérését az anyaországhoz.

A munkácsi Magyar Dalárda Knapp István karnagy vezényletével avató-éneket adott elő nagy hatással, majd Engelbrecht István polgármester vette át Munkács város nevében a zászlót. [...] ...remekbe szabott, nagyhatású beszédjében párhuzamot vont a Turul madár egykori fájdalmas eltávolítása és az országzászló mostani örömteli felavatása között. Magyarország sokat szenvedett, de a szenvedések csak erőssé és acélossá teszik a magyar kardokat és szíveket. Munkács közönsége

köszöni Nagykanizsa város testvéri lakosságának az országzászlót és igéri, hogy meg is fogja becsülni. Munkács történelmi tradíciókkal megszentelt földén (sic!) nem lesz olyan magyar, aki ne akarná és ne munkálná minden erejével a jövő nagy és boldog Magyarországot. Igérjük, hogy lelkünk oltára lesz ez az országzászló, amely törhetetlen hitet és erőt fog kölcsönözni magyar munkánkhoz. Ünnepélyes fogadalmat tesz itt Munkács minden magyarja, hogy Nagymagyarország feltámadása lesz a legfőbb cél és eszme, ami szívét és lelkét eltölti! – A beszédet szűnni nem akaró tapsvihar és lelkes éljenzés kísérte.

A polgármester beszéde után a koszorúk elhelyezésére került a sor. [...] A lélekemelő ünnepély a Szózat hangjaival ért véget, amelyet az egész közönség elénekelt a levante zenekar nagyszerű kíséretével.”

A szovjetrendszer eltávolította a zászlót, és a talapzaton ötágú csillag jelent meg. Egy 1972-es kiadványban megjelent felvételen az eredeti talapzaton már egy babérágat tartó nőalak hirdette a szabadságot. Az egykori Országzászló Emlékműből Szabadság-szoborra avanszált emlékhely fényképe még szerepelt egy 1978-as kiadványban is. De aztán a magyar jelkép maradványait eltüntették a főtérről.

Az Országzászló Emlékmű helyére újabb alkotás csak 1994-ben került, a folyóiratunk 2022/3. számában már bemutatott Munkácsy-mellszobor.

Bal oldalon a vörös csillagokkal megcsúfított Országzászló 1957-ben. (Fortepan 115469 Répay András) Jobb oldalon a talapzaton egy, a szabadságot jelképező nőalakkal. (A kép forrása: Д. И. Бурма, Л. М. Воинов, А. Н. Горишков: Мукачево, Путеводитель. Ужгород. Издательство «Карпати». 1978.)

ZRÍNYI ILONA EMLÉKTÁBLÁJA A VÁRBAN

Munkács városa 1943. május 23-án ünnepelte Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulóját. *(Azóta kiderítették, hogy valójában nem 1643 körül, hanem 1649 körül született.)* Az országra szóló ünnepekről a fővárosi lapok is beszámoltak. A *Kárpáti Híradó* 1943. május 25-i száma így tudósított: „A háborús korlátozások mit sem vettek el az ünnep fényéből, diszéből, meleg, megkapó hangulatából és lélekemelő szépségéből. Elmaradt a korhű jelmezek felvonulása, de itt voltak a bokrétságok, nem volt tűzijáték, de minden házon ott lobogott a nemzeti színű zászló, a Turul-emlékoszlopot sem állították vissza a vár fokára, de mégis ott volt a bronzból készült magyar madár a várudvar legszebb helyén és alig akadt a város főbb útvonalain kirakat, ahol ne lett volna ott Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc, Horthy Miklós képe, vagy valamely történelmi eseményt megörökítő festmény.

Szombaton este tárogatószó vezette be az ünnepet. Balogh Sándor igazgató-tanító játszott a kedvelt kuruchangszeren édesbús kurucnotákat a városháza tornyából. Vasárnap reggel zenésébresztő köszöntötte a lobogódíszbe öltözött, ünnepi hangulatban ébredező várost. Hálaadó istentiszteletek után a közönség az Árpád vezér-utcán, a vendégek nagyrésze a városháza előtt gyülekezett.

Fél 10 órakor a Csillag elől indult el lobogók alatt, zenész mellett a kilométer hosszú, festőien szép zárandokmenet, amelyben résztvettek a díszalakulatok, a leventefjúság, a Rongyos Gárda, a tűzharcosok, a szereplő énekkarok, szavalókórusok, a magyarruhás ifjúság, a festői népviseletű gyöngyösbokrétságok, a nemzeti viseletbe öltözött ruszin küldöttségek, a nagyrészt díszmagyarba öltözött nők csoportja, a város, az egyházak, hivatalok, testületek, egyesületek képviselői, a vidéki küldöttségek. [...] A vár lobogókkal, délszaki növényekkel, címerekkel és történelmi festményekkel díszített három udvarát szorongásig megtöltötte a példásan fegyelmezett közönség. Az alsó udvarokba hangerősítők közvetítették a legfelső, úgynevezett harmadik udvarban lezajló ünnepség műsorszamait, amelyek egy részét a kassai rádió, illetőleg Budapest II is hangsugározta.”

Ungvár, Kassa, Beregszász városok, valamint a Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc életével, történelmi szerepével összeforrt községek – Tarpa, Muzsaly, Dolha, Szentmiklós, Vezérszállás, Alsóapsa – népes küldöttsége mellett szép számban voltak a fővárosból érkezett vendégek is. Az egész várat szépen feldíszítették. A fellegvár udvarán állították fel a díszemlékvényművet. Mögötte Zrínyi Ilona hatalmas portréja uralta a teret. Az emlékvénymű foglaltak helyet

az egyházi, katonai és polgári előkelőségek, élükön Kárpátalja kormányzó biztosával, Tomcsányi Vilmos Pállal és az ünnepség fővédnökével, dr. Péchy Szabolccsal, Bereg vármegye főispánjával. Szemből nézve, a díszemlény bal oldalán (*ott, ahol ma a Petőfi-mellszobor van*) egy nemzeti színű zászlóval bevont emelvényre helyezték el a csehek által ledöntött és megrongált millenniumi turulmadarat. Alatta egy valószínűleg öntöttvasból vagy bronzból készült, a Szent Koronával ékesített, domborműves címertábla (*lásd 2022/3. számunk Fortepan képét, de sajnós a nyomda ördöge miatt csak részben látható*) emelte az esemény nemzeti jellegét. A következő két árkád között (*a mai Korjatovics-szobortól balra*) helyezték el az ünnepi zászlókat.

A tárogató hangja után az ünnepség a Himnusszal vette kezdetét. Ezután dr. Pataky Mária, az Országos Zrínyi Ilona Munkaközösség vezetője mondott beszédet. Többek között kiemelte: *„Valóban méltó volt Ő az egész nemzet hálájára és nagyrabecsülésére fiával, II. Rákóczi Ferencsel együtt, aki csak még jobban kiteljesítette a magyar hivatástudatot a dunavölgyi népek között és hiába fejezték be mindketten életüket számkivetésben. Keleten, az ő személyes áldozatuk vívta ki, hogy a Nyugat észrevett bennünket, respektálta különleges hivatásunkat, mert csak a hősnék, hősi népnek van jövője!”* Ünnepi beszédet mondott R. Vozáry Aladár országgyűlési képviselő is. Nagy hatású beszéde után az énekkarok kurucdalai következtek, majd a Zrínyi Ilona egykori lakosztálya előtti árkádok közötti falon (*a mai Korjatovics-szobortól jobbra, a két árkád között, fent*) emléktáblát lepleztek le. A márványtáblára a következő szöveget vésték:

ZRÍNYI ILONA

SZÜLETÉSÉNEK HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁT

1943. MÁJUS 23-án

ITT, DICSŐSÉGÉNEK SZÍNHELYÉN ÜNNEPELTE MEG

MAGYARORSZÁG NÉPE

VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓS ORSZÁGLÁSA IDEJÉN.

MUNKÁCS MEGYEI VÁROS

KÖZÖNSÉGE E HÓDOLÓ EMLÉKEZÉST E TÁBLÁVAL ÖRÖKÍTI MEG

Az ünnepség koszorúzással és a Szózat eléneklésével ért véget.

Az emléktábla a szovjet korszak rombolásának esett áldozatul, későbbi sorsáról nincs információ. Némi vigaszt jelent, hogy Zrínyi Ilona születésének 350. évfordulója alkalmából 1993. május 17-én a fellegvár kerengőjében egy új emléktáblát állítottak. A bronz domborműves emléktáblát – Nagy

A Zrínyi Ilona-empléktábla avatási ünnepségén (Popovics Béla gyűjteménye) és az emléktábla

Lajos Imre alkotását – a budapesti Zichy Galéria ajándékozta a Munkácsi Rákóczi Szövetségnek. 2006. február 27-én pedig – amint azt korábbi számunkban említettük – a Szabadság fájának bástyáján felavatták Zrínyi Ilona és a gyermek Rákóczi Ferenc szobrát.

AZ ÁRPÁD-SZOBOR

Egy Árpád-szobor szükségességét 1861-ben Kecskemét városa vetette fel, és a Pusztaszeren történő felállításának költségei ügyében az országgyűléshez fordult. 1882-ben Thaly Kálmán a *Függetlenség* című lapban írt cikke vitát indított ez ügyben. A milleniumi készülődés időszakában Munkács városvezetésének a fejében tudatosult, hogy ennek a szobornak legméltóbb helye az ő városukban lenne, aminek a *Munkács* című lap 1891. február 17-i vezércikkében nyomatékot is adtak. Már a szobor helyét is tervezték, és természetesen vitatkoztak is róla. „1896. március 15-én, a *Munkács és Vidéke* hasábjain szót kért egy lángoló hitű, legyűrhetetlen akaraterejű munkácsi magyar: aldobolyi Nagy Gyula kir. közjegyző, a mi Árpád-szoborunk Széchenyi Istvánja, és százforintos adományával megvetette alapját a munkácsi Árpád-empléknek.” – írta *A munkácsi Árpád-szobor regénye* című cikksorozatában a *Munkács*. Ez a cikksorozat később önálló kiadványban is napvilágot látott. Szerzőjét *Krónikás* név alatt homály fedte. Fodor Géza kárpátaljai költő, helytörténész a *Kárpátalja* című lap 1992/14. számában

megjelent *Árpád fejedelem lovasszobrának rapszódája Munkácson* című cikkében tudni véli, hogy a szerző dr. Fenyves Pál, a Franklin Társulat irodalmi lektora volt.

Rövidesen a munkácsi városháza előtt egy kis területet bekerítettek, és a közepén egy háromágú kandeláber jelölte a leendő Árpád-szobor helyét. *(Egy másik elképzelés szerint a római katolikus templom elé állították volna.)* „Most már ennek a három petróleumlámpának a pislákoló fénye is hirdette a munkácsiaknak, hogy él az eszme, az Árpád-szobor eszméje, és világít a magyar szívekben.” – olvashatjuk ugyanott.

1896. július 18-án, az ezredévi ünnepségek előestéjén *(lásd a Turul-emlékműről szóló tanulmányunkat a 2022/2. számban)* a szobor költségeinek fedezésére megrendezték az első Árpád-bált. Később a különböző adományokból is szépen gyűlt a pénz, sőt, a vármegye szintén támogatta a szoborállítást. Ehhez hozzásegített az 1902-ben a szoborbizottság által kiadott országos felhívás is. 1904-ben, a villamosítás idején a szobor kijelölt helyére villanyoszlopot állítottak.

1905-ben egy neves fővárosi szobrász, ifj. Vastagh György elkészítette egy Árpád-lovasszobor tervezetét és felajánlotta Munkács városának. Hamarosan ennek a képét a városban közszemlére tették. 1905. március 5-én pedig a művész a készülő szobor gipszbe öntött kispasztikáját hozta el Munkácsra. Az alkotás elnyerte a város tetszését. „A városháza tanácstermében kiállított szobormintát nagy érdeklődéssel nézegette a közönség és általános volt az a vélemény, hogy a szobor alkotója igen lendületesen fejezte ki a maga művészi gondolatát. «Árpádnak daliás alakja s a tekintetéből sugárzó fenség valóban fejedelmi. Hosszas tanulmányon alapul a fejedelem ruházata, melynek minden darabja korhű s a legteltesebb illúziót kelti. A fejedelmi alakot egy büszke arab mén hordozza, mely minden ízében mesterien van kidolgozva, és éppoly figyelemreméltó a lószerszám is érdekes sallangjaival és drágaköveivel» – írja az egykori krónikás. A szoborbizottság ezt a vázlatot egyhangú lelkesedéssel fogadta el kivitelre.” – olvashatjuk *Az Őslakó* 1942. augusztus 9-i számában.

A Képzőművészeti Tanács bíráló bizottsága azonban változtatásokat kért a művésztől. A megváltoztatott, kivitelezési méretben elkészült újabb agyagmintát megtekintő zsűri (báró Forster Gyula, a Képzőművészeti Tanács elnöke, Huszko Jenő titkár, Szántó Soma főgimnáziumi tanár, a szoborbizottság egyik alelnöke, valamint Strobl Alajos és Tóth István szobrászművészek) „hosszú és beható eszmecsere után, melyben a vezérszót Strobl mester vitte,

a bizottság azt ajánlotta a megbízott szobrásznak, hogy térjen vissza az első vázlatához, amelyen a főalak művészi kvalitásai határozottan több lendületet és több monumentalitást mutatnak.” – írta Az Őslakó a fentebb idézett számában, majd így folytatta: „Vastagh György, aki éppen akkor tért vissza második munkácsi látogatásáról, maga is jobban szerette az első vázlatot, szívesen vállalkozott arra, hogy lerombolja a főalakot és újjáteremti. E műteremlátogatás alkalmával magának a lónak pompás kivitele, valamint a román stílusban tervezett, kecses arányaival megkapó talpazat osztatlan tetszést aratott. A hivatalos bírálóbizottság is egyhangú elismeréssel fogadta el tehát a szobormintát...”

Vagyis a hivatalosan elfogadott Árpád-szobor nem a Munkácsnak aján-dékozott gipsz szoborterv, hanem annak egy később többször módosult változata. Megjegyezzük, hogy ifj. Vastagh György az Árpád-szobor leg-alább négy különböző változatát készítette el. Két, talpazaton álló, 3/8-os életnagyságú bronz kispasztika ma a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményében található.

A *Budapesti Hírlap* 1925. január 1-i számában megtaláljuk az elfogadott alkotás leírását: „Árpád fejedelem páncélingbe öltözötten ül paripáján, fejét sastollas sisak fedi. Mig jobbjában őseink kurta görbe kardját tartja, balját a nyereg kápán nyugtatja. Hátán tegez pihen, a nyereg baloldalán paizs csüng. A pompás ló alakját Bábolnán mintázta a művész, a híres méntelepen.

A szobor szinte lenyűgöző hatást tesz, de mentől tovább nézzük, s mennél jobban elmerülünk a részletek szemlélésébe és vizsgálásába, annál jobban megnyeri tetszésünket. Mert minden részlet – a legapróbb is – az egységes művészi koncepciót szolgálja, azt a zavartalan összhangot, a mely nélkül nincs igazi műalkotás, nincs igazi hatás. Ez a szobormű nem csak mint plasztikai remek alkotás jön tekintetbe. A nemzeti gondolatnak is nagyszerű megtestesítése ez, a nemzeti érzés és öntudat komoly szolgálatában, a nélkül hogy léha dicsekvés hiu ábrándjait táplálná. Olyanforma nemzeti esemény, cselekedet ez az Árpád-szobor – mint a milyen volt a művészi alkotásnak egy másik terén száz esztendővel ezelőtt a Zalán futása...”

A Képzőművészeti Tanács hivatalosan 1914-ben vette át a szobortervet. Időközben a szoboralapba 75 000 korona (más forrásban 64000) folyt be. Egyébként érdekes, hogy a művésszel a város csak 1912-ben kötött szerző-dést. Úgy tűnt, semmi akadálya a szobor felállításának. A *Budapesti Hírlap* említett számából tudjuk, hogy „A mintának egyhangu lelkesedéssel történt elfogadása után a művész az agyag-mintát leöntötte gipszbe, s átadta a Ha-

Az Árpád-szobor elfogadott, agyagból megformált szoborterve a szobrász műtermében (Felvidékünk – Honvédségünk, a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának kiadása, Budapest, 1938.) és a Munkácsnak ajándékozott, ettől eltérő, gipszből készült szoborterv a városháza üléstermében (Baranyi András gyűjteménye)

raszti József bronzöntő cégnek, a mely hozzá is látott a formák készítéséhez. A formák elkészültek, a viaszöntvények chamotte-ba beformáltattak, szóval, az eljárás eljutott a bronzöntés küszöbéig.”

Még a háborús események közepette sem mondtak le a szobor bronzba öntéséről. A Budapesti Hirlap idézett száma erről is tudósított: „1916-ban a művész beadványt intézett a miniszterelnökhöz, Tisza Istvánhoz, hogy adasson ki neki néhány, az ellenségtől elfoglalt agyút, hogy azok anyagából öntetessék bronzba a diadalmas honalapítónak lelkesítő szobra. A miniszterelnök egy kis türelmet kért a művésztől – de megbiztatta őt: mihelyt befejeződik a háború (ki hitte akkor, hogy még csak a felében vagyunk?) – jelentkezze, meglesz a bronz.”

Az 1914 októberére kitűzött szoboravatás ünnepét a király személyes jelenléte tette volna fényessé. A szoborállítás történetének következő szakaszát A munkácsi Árpád-szobor regényének ötödik fejezetében (lásd: Az Óslakó, 1942. augusztus 9.) olvashatjuk:

„Micsoda országgraszoló ünnep lett volna az!

Az Árpád-szobor nagybizottság június 28-án délelőtt 11 órakor fontos ülésre gyűlt össze a városháza tanácstermében.

Néhány órával később végigszáguldott a városon a sarajevoi véres merénylet hire.

Az Árpád-szobor mintáján és bronzból már kiöntött részein súlyos sebeket ejtett a zűrzavaros idők csőcseléke.

Mondjam-e tovább?

Munkács évezredes magyar földjére idegen államhatalom tolakodott.

A munkácsi Árpád-szobor, Vastagh György nagyszerű alkotása, hontalanná vált.”

A cseh korszak két évtizedére nem csupán a szobor ügye veszett el, de még a helye is, ugyanis egy cseh forgalmi rendőr emelvényét állították Árpád szent helyére. A szobor munkácsi gipsztervét a cseh időben a városházáról Nedeczey János mentette át a Beregmunkácsi Bankba, majd annak cseh kézbe kerülése után R. Vozáry Aladár vette át az őrzését.

Az öntés alatt álló szobor sorsáról a *Budapesti Hírlap* már többször idézett számából kapunk információt: *„Több esztendei fekvés, hányódás folytán a kész formák elromlottak, a bronzöntő minden munkája kárba veszett, időközben bezárták az öntőműhelyt is, megszűnt benne az üzem. A művész, hogy gyönyörűséges nehéz munkája ne menjen egészen veszendőbe, tizenkét darabra vágdalva elvitette a gipsz szobrot tigris-utcai új műtermébe, s ott összeállította. A kőtalapzat – a mi Andreetti kőfaragó-műhelyében már egészen elkészült volt, elkallódott, s a szobor most ideiglenes, forgatható faállványon van elhelyezve a Vastagh György műtermében.”* A lap felvette, hogy esetleg más csonkamagyarországi város megszerezhetné ezt a csodálatos alkotást. Az *Esti Ujság* 1941. április 17-i száma arról írt, hogy *„A kommun alatt barbár kezek az értékes negatív formát összetörték.”*

Az anyaországhoz történt visszatérés után kiderült, hogy a szoborbizottság hűséges pénztárosa, Ferenczy Gyula amit csak tudott, megmentett a szobor pénzalapjából. Erről Bay Gábor nyugalmazott polgármester 1941-ben írott nyílt levelében így fogalmazott: *„A szoboralap fölöslegét, ami 20.000 aranykoronát tett ki, hazafiságunk hadikölcsönbe fektette s maradványát a cseh pénzbeváltás 28.000 cseh koronára devalválta. Ámde, hogy a 20.000 koronás hadikölcsönünk ne szolgálhassa a „Masaryk-szobor” alapját, azt 1920-ban átmentettük Csonka-Bereg alispánjához. Ferenczy Gyula főpénztárosunk hervadhatatlan érdeme, hogy a 28.000 cseh koronát megmentette az idegen célok elől. Fölszabadulásunk alkalmával ezt a megmentett maradványt 1:7 arányban pengőre váltották be s ebből az összegből újból elkészíthettük az öntéshez szükséges szobormintát.”* A szobor gipszterve visszakerült a munkácsi városháza épületébe. A 74 éves művész budapesti műtermében pedig az agyagba formált Árpád várta sorsának alakulását.

Az újonnan megalakult szoborbizottság lelkesen látott a szervező munkához. Az *Őslakó* 1941. március 30-i számában írt a szoborbizottság döntéseiről: *„A*

bizottság 3000 pengőt utalt ki Vastagh György szobrászművész részére, hogy javítsa ki az Árpád szobor gipszmintáját, amely a hosszú évek alatt a művész gondos őrizete ellenére is megrongálódott. A minta helyrehozása után rövidesen megöntik a szobrot, de nem bronzból, mert ez a hadigazdálkodás miatt lehetetlen, hanem alumíniumból.” Ugyanebben az évben az Esti Ujság írta: „Elhatározták, hogy a szobrot alumíniumból öntik ki és megaranyoztatják. A hatalmas szoborhoz Medgyasszay István műépítész új, impozáns alapzatot tervezett. A leleplezést november 10-ére, a cseh uralom alól való felszabadulás emléklapjára tervezik.” A szoboröntés – a művész költségvetése szerint – 30 000 pengőt tett ki.

Az Árpád-szobor kutatásával foglalkozó Popovics Béla *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében* című könyvében a szoborbizottság munkájával kapcsolatosan még egy, nem akármilyen kuriózzummal szolgál. A város „Minden lehetséges úton megpróbált támogatókat szerezni Munkács több évtizedes álmának a megvalósítása érdekében: „... egy rendkívül érdekes levélben magához Hitler vezérhez és kancellárhoz fordult, hogy a Szovjetországban zsákmányolt ágyúkból egy párat ajándékozzon a magyar nemzetnek, hogy azok anyagából kiönthető legyen lovas szobra Munkácson annak az Árpád vezérnek, aki az Azovi-tenger partjáról, a Don, Dnyeper, Dnyeszter vidékéről, Kijev tájáról, a mostani harcok ... színhelyéről több mint ezer évvel ezelőtt ide vezette a magyarokat a Kárpát-medencébe, hogy Európának, a nyugati kultúrának és kereszténységnek majd állandó védelmezői legyenek.» Említenem sem szükséges, hogy ennek a kérelemnek nem lett fogantatja...”

Nem csupán a háborús körülmények nehezítették a munkácsiak szoborállítási tervét. Ungvár szintén határozatot hozott egy Árpád fejedelemnek emelendő szoborról. A két város rivalizálásával a korabeli sajtó is nagyon sokat foglalkozott. Popovics Béla véleménye szerint: „A munkácsiak nagy lelkesedése és ügybuzgalma sajnos egy másik város hiúsága miatt bukott meg végérvényesen a szobor megvalósulása előtt.” Talán nem ezen múltott, inkább az elhúzódoó viták, a vontatottan haladó előkészületek pecsételték meg a szobor sorsát. 1944-ben a német megszállás, a Munkácson megkezdődött gettósítás nagymértékben befolyásolta a közhangulatot, Árpád szobrának felállítása soha nem látott messzeségbe távolodott. A szovjet megszállás pedig olyan ellenséges lepelként borult a vidékre, amely sem Árpádnak, sem a magyarságnak az eszmeiségét nem tolerálta.

Popovics könyvéből tudjuk, hogy Vastagh György műterme Árpád agyag mintaszobrával együtt 1945-ben megsemmisült. Az öntési formák is elvesztek. A munkácsi gipsz szoborterv sorsáról szintén nincs információnk.

Az Árpád-szobor ötven éven át tartó rapszodiáját elemezve szomorúan állapítjuk meg, hogy a félévszázados álom kudarccal végződött, és sajnos nem csupán egy csodálatos művészi alkotás veszett el, hanem a mai viszonyok közötti megvalósításának a lehetősége is.

A PODHERINGI OBELISZK

Podhering ma már Munkács szerves része. 1904-ben a település nevét Őrhegyaljára magyarosították. 1782-ben a vármegye Podheringen, a Latorcán egy 110 öl (*kb. 201 m*) hosszú és 4 öl (*kb. 7,3 m*) széles állandó fahidat építtetett. Az új híd a falu fejlődésének fontos állomása volt. A Latorca-hídhöz kapcsolódik a település történelmének legfényesebb lapja – a podheringi csata.

Dicső szabadságharcunk idején, 1849 áprilisában egy nagyobb császári csapat a Vereckei-hágón átkelve Munkácson át Kassa irányában nyomult előre. A hegyek között a császáriakat a 35. honvédszászlóalj nem tudta feltartóztatni. Ezért Martinyi Frigyes honvédőrnagy a podheringi Latorca-hídnál szervezte meg a védelmet. Az őrnagy hadászatilag jól megválasztotta a védekezés helyét. A hóolvadás és az esőzések miatt megáradt folyón átvezető híd padlózatát felszedette, csak a gerendákat hagyták a helyükön. Csapatát a beregi nemzetőrség mellett munkácsiak, a vár védői és ungvári görögkatolikus papnövendékek is erősítették. A három magyar századból, 80 nemzetőrből és néhány tüzérből álló véderő 3500 gyalogosból, 450 lovasból álló és számtalan ágyúval rendelkező osztrák túlerővel nézett szembe. A nemzetőrök csupán néhány régi ágyúval rendelkeztek.

A csata április 22-én zajlott le. Az ungvári görögkatolikus szeminárium kispapjai, Andrejkovics Endre és Leskovics-Lángfy László, akik Pesten kaptak tüzérségi kiképzést, körültekintően, nagy szakértelemmel szervezték meg a tüzérséget. Az Andrejkovics által vezetett nemzetőr-tüzérek ágyúik egy részét a híd fölé emelkedő Szarka-hegyen állították fel, ami taktikailag nagyon helyes döntésnek bizonyult. Andrejkovics és Lángfy tüzérmesterek szerepe a csatában meghatározó volt. A Szarka-hegyről jól irányzott lövésekkel harcképtelenné tették az ellenség néhány ágyúját, kilőtték a lovat az ellenség parancsnok-tábornoka alól, megsebesítették az egyik csapattest ezredesét – ezzel nagy zavart okoztak az ellenség soraiban és megtörték támadásukat. Az osztrákok a szárnyakon történő áttörési kísérleteit a nemzetőrök szintén sikeresen megghiúsították. A császáriak kezén lévő kölcsényi timsógyár munkásai Máramaros felől nagy csapattest érkezéséről „informálták” az ellenséget. Délután az osztrák tisztek a visszavonulás mellett döntöttek, és feladták a további küzdelmet.

A győztes csata színhelyén 50 év múlva, 1899-ben tarthattak először nyilvános megemlékezést. Ezen még részt vett több öreg honvéd is. Tulcsik Ferenc erre az alkalomra írt *Hősök emléke* című versét szavalta el, amelyben nemcsak dicsőítette a vitéz nemzetőröket és honvédeket, hanem egy emlékmű felállítását is szorgalmazta. Két év múlva faragott, szürke trachit kövekből készült el a rég áhított, kb. hat méter magas obeliszk, rajta emléktábla hirdette büszkén:

**AZ
1849. ÉVI
ÁPRILIS HÓ 22ik
NAPJÁN
MAGYARORSZÁG
ÁLLAMI
FÜGGETLENSÉ-
GÉÉRT
E HELYEN VIVOTT
GYŐZELMES
ÜTKÖZET
EMLÉKÉRE EMELTE
A HAZAFIAS
KEGYELET
1901BEN.**

Az obeliszk hátoldalán volt egy másik emléktábla. Erre – úgy tudjuk – a podheringi hősök neveit rótták fel. Sajnos ez a tábla nem maradt fenn.

Az avatóünnepség eltervezett április 22-i időpontját számunkra ismeretlen okok miatt május 19-re halasztották. A *Budapesti Hirlap* május 21-én számolt be az eseményről: „Az ünnepség alkalmából Munkács város és Podhering község lobogódiszt öltött. Az ünneplők délután három órakor impozáns menetben vonultak ki a szoborhoz, hol ezrekre menő népsokaság gyült össze. Ott voltak a többek közt Hagara Viktor dr. beregvármegyei főispán, mint a szoborbizottság diszelnöke, Nedeczey János és Bartha Ödön országgyűlési képviselők, Matolay Etele Zemplén vármegye alispánja és Simig Rezső negyvennyolcas honvédhadnagy, a ki részt vett az ütközetben, a Szarka-hegyről ő irányította az ágyukat. A menetben részt vettek a munkácsi iskolák tanulói tanáraik vezetésével, a negyvennyolcas honvédek, a városi képviselőtestület, az ipartestület zászlajával, az önkéntes tűzoltó egyesület, a város színe-java.

Munkács. Órhegyaljai emlékoszlop.

Korabeli képeslap az emlékmű eredeti állapotáról (a szerző gyűjteményéből)

Emelte az ünnep diszét, hogy a honvédgyalozezred tisztikara is kivonult teljes diszben. Délután négy órakor kezdődött az ünnepség az állami főgimnáziumi ifjúság énekkarának Himnuszával. Azután Hagara főispán mondott beszédet s üdvözölte a csata egyik jelenlevő vitéz harcosát, Simig Rezső kalocsai érseki uradalmi tisztartót, mire Gerőfi, községi jegyző átvette a község nevében az emlékoszlopot. Méray Ádám dr. uradalmi ügyész ezután fölolvasta Csicsery Zsigmond honvédszázadosnak az ütközetről szóló rövid leírását. Az ünnepség a Szózat, a Kossuth nóta és a Marseillaise elénekklésével ért véget, este pedig a podheringi sörházban lakoma fejezte be.”

1919-ben a cseh megszállók az emlékművet megrongálták, a táblákat leverték és állítólag a Latorcába dobták. 1938-ban az I. bécsi döntéssel Órhegyalja nem tért vissza az anyaországhoz. A visszatérés után, 1939 márciusában a csata 90. évfordulójának méltatásáig mindössze egy hónap maradt. Ezért az obeliszket gyors ütemben kijavították, de az eredeti táblákat nem találták meg. Popovics Béla személyes közlése alapján tudjuk, hogy a homlokzati oldal eredeti tábláját a leírások alapján a frigyesfalvi vasgyárban újraöntötték. A hátsó tábla helyére pedig egy, a helyreállításnak emléket állító, szintén öntöttvas táblát helyeztek. Sajnos ennek a szövege nem maradt ránk, az egyetlen hozzáférhető fényképről pedig a szöveg hitelesen nem olvasható ki. Egy másik, szintén Popovics Béla által felkutatott fényképről

kiderül, hogy a kis magyar világ idején az emlékmű körül kertet alakítottak ki. Bejárati kapuját fából ácsolták, a kapuoszlopok kontykötésére táblát erősítettek, ezzel a felirattal: **Kertbe bemenni és az emlékművet rongálni szigorúan tilos!** Ünnepek alkalmával, a fénykép tanúsága szerint, a kaput is szépen feldíszítették.

Sajnos a második világégés után a szovjetek és bérenceik első dolga a vandalizmus volt. Ennek esett áldozatul az oszlop, a táblák pedig újra eltűntek. Szó sem lehetett megemlékezésekről, mivel minden, ami magyar volt, az egyet jelentett a bűnnel. A szovjet éra alkonyán, 1989-ben nyílt mód az első megemlékezésre. 1990-ben pedig az emlékmű homlokzati oldalára új alumínium tábla került, s ezen az eredeti szöveg immáron kiegészült ruszin nyelvű változattal is. 2000-ben azonban ezek az emléktáblák is eltűntek. Ez valószínűleg a többi, színesfémeket tartalmazó elloptott emléktáblához hasonlóan, nyereségvágyból történt. 2001-ben két újabb, magyar és ruszin nyelvű, de immáron márványtábla hirdette a podheringi győzelmet. Sajnos ezeket 2004-ben és 2006-ban szintén megrongálták. Ezután a városi önkormányzat költségén két új tábla készült el. 2009-ben a ruszin nyelvűt összetörték, de a város nagyon gyorsan pótolta. 2010-ben Matl Péter munkácsi szobrász kivitelezésében ismét megújult az emlékmű. A töredezett köveket újakra cserélték, és a két emléktáblát mélyedésbe süllyesztve erősítették fel. Így a mai híd mellett, szépen rendezett környezetben áll a csata megújult emléköbeliszkje, remélve a podheringi emlékmű kálváriájának végét, hogy méltó színhelye legyen a március 15-i megemlékezéseknek is.

Az emlékmű az ezredfordulón és a mai táblák (a szerző felvételei)